

TUSSEN DOKKUM EN BIRDMRD

Het kaartfragment brengt in beeld delen van de voormalige grietenijen (thans gemeenten) West-Dongeradeel, Oostdongeradeel, Fenverderadeel en Dantumadeel (bezuiden Dokkum). Er is in die 135 jaar wel het een en ander veranderd, bijvoorbeeld wat de wegen betreft. Zeker, de weg van Dokkum over de terpdorpen Betterwird en Bornwird (thans Bornwird geschreven, kennelijk naar analogie met Betterwird, maar Bornwird wordt niet ge-

zegt) naar Holwerd bestond al lang, maar is hier en daar gemoderniseerd en niet altijd met evenveel oog voor het terpenlandschap. Ook de weg van wat thans Damwoude heet (recente en eigenzinnige of liever onnozele gemeentelijke samenvatting van liefst drie dorpen: Akkerwoude, Murmerwoude en Dantumawoude) naar de Bonifatiusstad is al oud en werd vanwege zijn lengte ter plaatse wel de 119de psalm genoemd. Een al vroeg aanwe-

zige verbinding is ook die van Birdaard langs de Ee naar Dokkum, maar sindsdien werd er een weg aangelegd langs Sibrandahuis (in 1985 lelijk aangeduid als Sijbrandahuis), terwijl er recentelijk een geheel nieuwe (en vooral snelle!) autoweg buiten de dorpen om van Oudkerk naar Dokkum werd gerealiseerd. Dit wat de wegen betreft.

Dokkumer Ee ten zuiden van Raard

Wie de kaart van 1885 vergelijkt met die van 1850, valt allereerst de enorme groei van het centrum Dokkum op. In 1850 nog keurig binnen zijn wallen (aangelegd in de 80-jarige oorlog, maar, gelukkig voor de stad, nooit gebruikt), is Dokkum thans aan alle kanten buiten die grachtengordel uitgedijd. Deze groei werd mogelijk, doordat na Wereldoorlog I en daarna nog eens na Wereldoorlog II door Haagse maatregelen de omliggende gemeenten grondgebied moesten inleveren. En sinds 1984 is bij wijze van spreken het hek van de dam, tenminste wat de beide noordelijke gemeenten betreft: die zijn met het stadsgebied verenigd tot de nieuwe eenheid Dongeradeel.

Klei, veen en zand

Geologisch is dit kaartfragment interessant omdat er drie grondsoorten op voorkomen, al is dat niet aangegeven. Het zijn in het noorden en westen de zeeklei met kronkelende waterlopen en sloten als overblijfsels van natuurlijke prielen vóór de bedijking en ten dele uitmondend in de Dokkumer Ee (Ie), die met zijn boch-

ten verraadt een 'oude rivier' te zijn, die door Dokkum loopt en bij de Dokkumer Nieuwe Zijlen (zijl is sluis: 1722) in de voormalige Lauwerszee uitkomt. Het tweede gebied is dat van het laagveen: tussen de klei in het noordwesten en het zandgebied van de Dokkumer Wâlden—de Wâlden is de naam voor het oostelijk deel van Friesland tussen Dokkum en Drachten, eventueel Oosterwolde—terwijl als derde grondsoort zich het pleistocene zand aandient, gelegen ten oosten van de lijn Dokkum-Rinsumageest-de Trynwâlden (Oudkerk enz, buiten het kaartje vallend). Bekijken we deze gebieden nader, dan vallen in het terpengebied verschillende naamtypen op, die door-gaans van vóór de genoemde bedijking (rond 1000) dateren, zoals Genum (Ginum), Reitsum, Jislum en Janum met een um-naam (kan afkomstig zijn uit ouder heem of hiem, maar ook is een derde naamval van hûshuis mogelijk). Dan de uitgang—werd of wîrd (is terp), maar ook aanwezig in de namen Birdaard en Raard, waaraan Birdawerd en Rauwerd ten grondslag liggen. De buurtschapsnaam Kleffens (naar de bekende familienaam Van Kleffens) komt in 1885 niet meer voor. Het is een naam op -ns, die in zijn oudste vorm Kleffin-

gi geluid moet hebben en via Kleffense tot Kleffens werd.

De namen op het zand zijn veel jonger en leveren met het achtervoegsel wâld, woudfte) geen problemen op. Dit woord staat niet voor het hoog opgaande hout van een natuurbos, maar duidt op elzenbroek en verwante struikachtige begroeiing welke lagere gebieden eerst in de late Middeleeuwen ontgonnen werden en waarvan de smalle rechthoekige percelen op menselijk ingrijpen wijzen. Zelfs in het stratenplan van "Damwoude" (ter plaatse van voormalig Akkerwoude) spreekt die strokenverkaveling nu nog mee.

Verdwenen eendekooien

Het laagveengebied laat door het ontbreken van oude nederzettingen en namen zien, dat het pas laat ingepolderd, 'aangemaakt' en verkaveld werd. Hier lagen plassen en natte hooilanden met hier en daar een wier (soort vluchtheuvel) of jong terpje. Er lag daar tot aan de crisisjaren van '30 veel natuurgebied, maar de werkverschaffing maakte met dat paradijselijke bestaan korte metten. Al eerder konden zich er niet alle 17e-eeuwse eendekooien handhaven: in 1850 waren

Kaart 1850

Op deze pfoats stond het Wooster Klaarkamp

al verschillende vervallen en er rest nu nog één bezuiden Dokkum.

Wie de namen in 1980 nagaat, ontdekt merkwaardige

Kaart 1985

inkonsekwenties: half Fries zoals in Oosterbeintum marren, dat in elk geval Oosterbeintumer had moeten zijn, al was Easterbeintumer meer in overeenstemming geweest met dat marren. Die marren zijn of waren overigens geen plassen (meren), want de naam is ontstaan uit het oud-Friese maarvoor scheidingsloot en ook bekend van de vele maren op de Groninger klei. Bij Lich-

taard liggen bij elkaar De Mear (huidige Friese vorm en spelling) en de Dwarsmeer (voor hetzelfde woord). De aanduiding Geestmer veld is ook halfbakken en moet zijn Geastmer fjld. Terwijl er gesproken wordt van het gebied Bûten Moark (bûten is buiten) heet het water hier zelf Mûrk en Wijde Mûrk. Bij Janum staat langs een weg Ledyk: nogal onbegrijpelijk, maar het moet dan ook ledyk (van de Ie of Ee) zijn. Tenslotte: in 1850 stonden er veel meer namen in het veld aangegeven dan anno 1985 en dat valt om meer dan één reden te betreuren.

